

1 Jovan Bijelić, ŽEGAR KOD BIHAĆA (1919)

Smail Tihčić

Jovan Bijelić — kontakti sa Zagrebom i učešće u »Proljetnom salonu«

Prvi susret sa Zagrebom Bijelić je ostvario u ljeto 1907. godine na povratku iz Slovačke gdje je putovao s Mihailom Djulikom, pomoćnikom sarajevskog advokata Rotkopfa. Tokom jednodnevnog zadržavanja imao je priliku da upozna grad koji je na slikara ostavio prijatan dojam, posebno zbog činjenice da je imao izgrađen centar na suvremen, evropski način, i da se služio tehničkim novostima svoga vremena.¹ A otkad je u jesen 1908. g. pošao na petgodišnji slikarski studij u Krakov, njegovi kontakti sa Zagrebom ponavljali su se svake sezone: u jesen na putu u Krakov, u ljeto na povratku kući, u rodni kraj kod Bosanskog Petrovca. U nizu tih proputovanja i zadržavanja u sjećanju mu je ostalo samo jedno. I dugo je to pamtio. Dogodilo se to po završenom sedmomjesečnom studijskom boravku u Parizu (novembar 1913. — juni 1914. g.). Uz pomoć od 90 kruna koju mu je, 10. juna 1914. god., dodijelilo bečko ministarstvo financija,² napustio je slikarsku metropolu svijeta na povratku u zavičaj. Ali, umjesto u Bosnu, otišao je u Krakov u posjet vjerenici Zofii Grzadzielównoj.

¹ Spomenuto putovanje Djulik je organizirao sa svrhom prikupljanja podataka o teroru mađarskih okupacionih vlasti nad slovačkim življem, posebno o nastojanjima mađarskog ministra prosvjete grofa Alberta Apponya za mađarizacijom slovačke omladine. Tako prikupljene materijale Bijelić je trebao da iskoristi za izradu mape koja bi sadržavala dvadesetak karikatura s kojima bi bila žigosana ova nedjela mađarskih okupatora u Slovačkoj. Putovali su preko Beograda i Budimpešte, i u Slovačkoj posjetili mjesta Trenčin, Rutku, Žiline i Rovnu. Povratili su se preko Budimpešte i Zagreba. (Podaci prema izjavi slikara).

² K. und K. gemeinsames Finanz-Ministerium in Angelegenheiten Bosniens und der Hercegovina, G. Z. 8522/1914, Wien, 10. VI 1914 (Državni arhiv, Sarajevo).

2 Jovan Bijelić, PLANINSKI PEJZAŽ (1920)

U Krakovu, povremeno i na Karpatima, ostao je do kasne jeseni, a zatim se nalazio u valu izbjeglica koji su pod pritiskom nadirućih ruskih jedinica napuštali grad na Visli. Bježio je na jug. U Beču je susreo nekoliko studenata Jugoslavena koji mu savjetuju da ne ide u Bosnu, jer da tamo postoji velika opasnost od hapšenja. Slikar se nije obazirao na ove izjave i sam, bez novaca, produžuje u Zagreb. Pošto je ispunio hotelsku prijavnicu s opširnim podacima o svom životu u toku posljednjih godina, uhapšen je od austrijske policije s motivacijom da nastoji uspostaviti veze sa dva srpska svećenika. Poslije desetak dana provedenih iza rešetaka pušten je na slobodu zahvaljujući intervenciji budućeg tasta Ludwiga Grzadzielównog. Iz Zagreba je produžio put kući u Revenik.³

³ Ne postoji mogućnost provjeravanja tačnosti ovog navoda umjetnika (izjava slikara autoru članka data je 31. I 1957), makar je to potrebno istražiti jer umjetnikova obavještenja o ovoj epizodi, davana u raznim vremenskim intervalima, ne sadrže ista tumačenja. Bijelić je, naime, u jednoj prilici (Julka Matić »Umetnički lik Jovana Bijelića u beogradskom slikarstvu između dva rata« — diplomski rad imenovane izrađen na Filozofskom fakultetu u Beogradu) objašnjavao da je napustio Krakov pred sam Sarajevski atentat 1914. g., dok je u autobiografskim podacima pisanim pred organizaciju retrospektivne izložbe na Kalemegdanu, oktobra 1957. g., naveo da je iz Pariza u Krakov otputovao uoči samog atentata te da je u posljednjem mjestu ostao gotovo tri mjeseca, a zatim krenuo u Bosnu. U Zagrebu je uhapšen pod sumnjom da možda radi za neku državu neprijateljski raspoloženu prema Austro-ugarskoj monarhiji. Pretpostavka o Bijelićevom hapšenju od strane agenata policijske uprave u Zagrebu čini se tačnom. Ali u koje se to dane dogodilo, koliko je dana kazna trajala i zbog kojih je razloga umjetnik bio zatvoren, na to za sada ne možemo odgovoriti. Kao najvjerojatniji datum uzimamo početak mjeseca jula 1914. g. Inače kako da se drugačije objasni molba koju je u zvanju »akademskog slikara iz Sarajeva« podnio za pomoć u svrhe studentskog putovanja preko školskih ferija, a na temelju koje je molbe, već 19. jula, Zemaljska vlada u Sarajevu donijela pozi-

tivno rješenje prosljeđivši ga istog dana u Beč s nalogom za isplatu iznosa od 150 kruna. (K. und K. gemeinsames Finanz-Ministerium..., G. Z. 10. 659/1914; Državni arhiv, Sarajevo). Prema informaciji koju je dostavio Arhiv SR Hrvatske autoru ove studije sva nastojanja službenika ove institucije da otkriju podatke o hapšenju Bijelića u Zagrebu u 1914. g. ostala su bez uspjeha. Takav navod nije mogao biti provjeren ni poslije dugog i pomnog ispitivanja provedenog u fondu i kartoteci Središnjeg ureda za dojavnu defanzivnu službu, a ni u dijelu Unutrašnjeg odjela Zemaljske vlade u Zagrebu. Jednako tako bilo kakve zabilješke nisu nađene ni u urudžbenim zapisnicima Redarstvenog povjereništva Zagreb deponovanim u Historijskom arhivu grada. Ostali fondovi u kojima bi se eventualno mogli naći takvi podaci nepotpuni su, ili im nedostaju spisi i pomoćne knjige za ovaj vremenski period.

Nenaviknuta na slike modernih pravaca šira zagrebačka publika je ostala gotovo indiferentna prema Bijelićevom djelu.⁵ Nasuprot građanstvu, kritika je povoljno ocijenila umjetnikov nastup jer je, nakon izlo-

tivno rješenje prosljeđivši ga istog dana u Beč s nalogom za isplatu iznosa od 150 kruna.

(K. und K. gemeinsames Finanz-Ministerium..., G. Z. 10. 659/1914; Državni arhiv, Sarajevo).

Prema informaciji koju je dostavio Arhiv SR Hrvatske autoru ove studije sva nastojanja službenika ove institucije da otkriju podatke o hapšenju Bijelića u Zagrebu u 1914. g. ostala su bez uspjeha. Takav navod nije mogao biti provjeren ni poslije dugog i pomnog ispitivanja provedenog u fondu i kartoteci Središnjeg ureda za dojavnu defanzivnu službu, a ni u dijelu Unutrašnjeg odjela Zemaljske vlade u Zagrebu. Jednako tako bilo kakve zabilješke nisu nađene ni u urudžbenim zapisnicima Redarstvenog povjereništva Zagreb deponovanim u Historijskom arhivu grada. Ostali fondovi u kojima bi se eventualno mogli naći takvi podaci nepotpuni su, ili im nedostaju spisi i pomoćne knjige za ovaj vremenski period.

(Pismo Arhiva SR Hrvatske br. 05, 31-602/1-1964, Zagreb, 22. II 1965. godine).

⁴ Izložba je bila otvorena 23—31. oktobra (odnosno 4. novembra) 1919. g.

⁵ »jer ne može još da se uživlje i da traži ono što je najbolje...« (Milenko D. Gjurić »Izložba slika slikara Bjelića«, *Novosti*, XIII, br. 291, Zagreb, 3. XI 1919., 3).

3 Jovan Bijelić, EGZOTIČNI PEJZAŽ (?) — 1920/21

žbe čeških ekspresionista,⁶ predstavljao prvu likovnu manifestaciju u ovom gradu koja je zahtijevala »nov način gledanja i shvaćanja«. ⁷ Među recenzentima izložbe našao se i književnik Gustav Krklec na kojega je Bijelićevo djelo ostavilo snažan utisak. U prijatnom sjećanju zadržao je i jednostavnu prirodu slikara.⁸

I mada izložba materijalno nije polučila veći uspjeh,⁹ Bijelić je ipak imao dosta razloga da bude čak i veoma zadovoljan svojim gostovanjem u ovom mjestu. Uz konstataciju o korektnom crtežu, došla je i ocjena da se radi o slikaru znatnih kreativnih mogućnosti, kadrom da »sa par poteza kista stvori doista svoj svijet iz realnoga svijeta...«¹⁰ Konstatovano je uz to da je slikar zastupnik novih tendencija koje se javljaju u našoj umjetnosti, umjetnik kojega zaokupljaju dva osnovna problema: problem forme i problem boje, i da je put kojim je pošao u traženju svog slikarskog izraza oslobođen na najbolje izvore.

A šta je u stvari Bijelić izložio u ovoj prilici i kakve su bile njegove likovne preokupacije? Na platnima nastalim u 1918. godini očit je oslon na Cézannea, jer sve te slike nose bitne oznake Cézanneovog načina izražavanja

karakterističnog za stvaranje francuskog majstora u periodu od 1879. do 1890. g., mada ovdje tumačenje djela majstora iz Aixa nije bilo i sasvim doslovno. Prostranstvo u slici Bijelić ostvaruje linijama uporednim horizontu, rasporedom stvari njihovu dubinsku projekciju. Kratki potezi kista koji teku koso, s desna ulijevo, ili okomito, odozgo prema dolje, grade omiljelu mu kolorističku shemu: izmjeničan ritam toplih i hladnih tonova. Za razliku na sivozeleni tonaliteta slika ranijih godina, prevagu dobivaju modrozeleni, dok su nekad sive i mrke sjene zamijenjene sada modrim i ljubičastim. Nov kolorit je opor, bez zvonkosti, no ipak, postupak kojim je nanijet sugerira vibracije svjetlosti, formira traženu atmosferu.

Potkraj boravka u Bihaću, 1919. g., naslikao je nekoliko platna u kojima je vidljivo postupno napuštanje realističkog programa i polagana devijacija prema ekspresionizmu. Uz figuralnu kompoziciju »Prometej«, kojom se sjetio Cézanneovih kupača (1892—1894), Bijelić je u Zagrebu izložio još dvije slike biblijske i mitološke sadržine: »Kompoziciju pakla« i »Tragediju roda ljudskog«, ¹¹ za koje je Krklec pisao da, s »Prometejom«,

⁶ U Ulrichovom salonu, u periodu juli—august 1919. g., izlagali su češki ekspresionisti: Vaclav Beneš, Bedrich Feuerstein, Vratislav Hofman, Bohumil Krs i Vaclav Spala.

⁷ Milenko D. Gjurić »Izložba slika slikara Bjelića«

⁸ »Bio je lijep čovjek, obučen u građansko odijelo s pelerinom, kako su se oblačili i drugi intelektualci tog vremena. Po držanju tipičan sin Bosne, prisan, ali bez manira čovjeka zapadne Evrope pa se dobivao dojam kao da se i nije školovao izvan granica zemlje«. Krklec navodi za sebe da je bio među prvima koji su napisali kritički osvrt na izložbu sa željom da taj napis posluži kao podstrek umjetniku u njegovom daljem radu. Bijeliću je to bilo potrebno jer je bio mlad čovjek i tako reći na početku razvoja, s druge strane, on je zaista iznenadio svojim smjelim traženjima.

U znak zahvalnosti za pozitivan sud o njegovoj umjetnosti, Bi-

jelić je, po tada ustaljenom običaju, darovao Krklecu jedan bosanski pejzaž.

(Izjava G. Krkleca od 6. I 1963. g.).

⁹ Prodane su dvije slike: »Autoportret« za 500 din. i kompozicija »Portret supruge« za 2.500 din. Prva se danas nalazi u depozitu Gradske galerije suvremene umjetnosti, druga u Modernoj galeriji, Zagreb.

¹⁰ Joca Savić »Izložba Bijelićevih slika«, *Jugoslavenska njiva*, III, br. 45, Zagreb, 5. XI 1919, 723.

¹¹ Nije nam pošlo za rukom da utvrdimo kakva je sudbina posljednja dva platna. »Prometej« je sačuvan u posjedu dra. Vojina Smolake, Beograd, Vojvode Dobrinjca 38/I.

¹² Gustav Krklec »Kolektivna izložba J. Bijelića. Otvorena u Ulrichovom Salonu do 1. novembra«, *Riječ Srba-Hrvata-Slovenaca*, I, br. 344, Zagreb, 29. X 1919, 3.

7 Jovan Bijelić, DJEVOJKA (1933)

je ovdje samo folija, okvir ljudskoj figuri (čovjek je čvrsto u centru pažnje), dat je prikaz žene ili muškarca u sjedećem položaju, s rukama preklopljenim na krilu. I mada te figure djeluju statično, bez strasti i eks presije, one su ipak stvarni ljudi, realne ljudske ličnosti koje se daju prepoznati. Vješto razrađen odnos figure prema pejzažu primjer je majstorske simulacije, iako težište nije na tom odnosu, na tom sretno iznađenom jedinstvu prednjeg i udaljenijih planova ostvarenih uvjerljivom istinitošću. Ono, međutim, što daje život ovim platnima — to su svjetlo i boja koji se na svakoj od spomenutih slika odražavaju u specifičnoj vriednosti.

Tako povoljan prijem na kojega su naišla Bijelićeva djela u Zagrebu potakao je u umjetniku želju da se pripremi i za otvaranje prve samostalne izložbe pred beogradskom publikom. Ali kako ova zamisao nije realizovana, Bijelić je na »Izložbi beogradskih slikara i vajara«, koju je, u februaru 1924. g., organizirala »Cvijeta Zuzorić«, izložio čitav niz slika, među kojima pretežno platna koja ranije nisu izlagana. Ovoga puta nastupio je u »Grupi šestorice«. Nastup je ocijenjen kao nadasve uspio dokaz dalje umjetnikove evolucije koja je samostalna i na osnovi »ličnih doživljaja«.

Tri mjeseca poslije beogradske izložbe Bijelić je poslao svoja platna na »XIX izložbu Proljetnog salona«, otvorenu u Zagrebu, u maju 1924. g. Od sedam slika, s koliko je bio zastupljen na izložbi, pet je izlagano u Beogradu, i samo dva platna bila su nova. Radilo se

o dva pejzaža sa motivom tvornice (»Paysage sa fabrikom«, sl. 6 i 7) koja je tema nešto ranije zaokupljala Milivoja Uzelca, a izložio je i često hvaljenu, punu zgušnjute atmosfere sliku »Knežev konak u Topčideru«. To je tip pejzaža kakav vidimo na »Manastiru Rakovici II« iz 1923. Zagrebački kritičari primjećuju da Bijelić u slici »Na kupanju«, koja je »tek sezanski progres«, nije isti kao i u »Pejzažu sa fabrikom«. ²¹ Podvlače pri tom da su mu pejzaži konstantno najbolji dio slikarstva i da je taj uspjeh mogao ostvariti samo svojim vanredno prosječanim bojama. ²² Pejzaž tako ponovo zauzima jedno od prvih mjesta u Bijelićevom stvaralačkom repertoaru (na XXI izložbi »Proljetnog salona« u Subotici, januara 1925. g., izlagao je samo pejzaže — 8 ulja). Bosna i njen dramatični krajolik koje je tako duboko nosio u sebi poslužili su mu kao velika vježba za preispitivanje dotadašnjih traženja na putu otkrivanja vlastitog slikarskog izraza koji treba da bude sinteza svih prethodnih pozitivnih iskustava. Za razliku na raniji nemir, sada

²¹ Stevan Galogaža »Bitke i tepanja u Proljetnom salonu«, *Vedrina*, II, 2, juni 1924, 48.

²² »Kad bismo ga (Bijelića — op. S. T.) poređivali sa stranim umetnicima, svrstali bismo ga među »fauves«. Sve kod njega izlazi iz kolorističke senzacije. Može se kazati da ima sve vrline i mane »pijanoga kista«. Koliko je interesantan temperamentom, toliko često greši u kompoziciji i čistoći slikarske zamisli. Često se dešava da mu planovi koji treba da su sporedni i dublji, jače deluju, kao da su napred. U boji ima veliku skalu nijansa«. (V. »Devetnaesta izložba Proletnjeg salona«, *Pokret*, I, 23—24, 12. VII 1924, 397—398).

staloženo i pribrano akumulira iskustva i vrijednosti stečene kroz dugogodišnja uporna traženja kroz koja je prošao zalijetajući se čak do voda apstrakcije, prolazeći i »kubističko« čistilište. Postupno on se već vraća otkrivanju istinskih vrijednosti slike: tonu i boji, pravom slikarstvu, kada nastaje serija pejzaža ispunjenih autentičnom atmosferom vlažne, bregovite Bosne, bojama njene tople jeseni.

Od decembra 1924. do februara 1925. g. Bijelićeve slike putuju u Novi Sad, Suboticu i Sombor (XX—XXII izložba »Proljetnog salona«), gdje stječu nov krug simpatizera i poštovalaca. U aprilu 1925. g. izlagao je u okviru XXIV izložbe »Proljetnog salona« u Osijeku, i ovog puta, kao i na tri prethodne izložbe, bio je zastupljen s osam ulja.

Posljednji umjetnikov nastup u okviru ove umjetničke grupacije ostvaren je u aprilu 1927. g., kada se pojavljuje na XXV izložbi »Proljetnog salona«. Dogodilo se to upravo u doba kada se Bijelić približio jednom klasično shvaćenom realističkom izrazu koji je uključio nov, neposredan i topao odnos prema prirodi i životu samom. Među platnima s kojima je nastupio u ovoj prilici izložio je i jedan akt koji je na mnoge posjetioce ostavio dubok dojam.²³ Slika, veli se, otkriva rafiniran ukus umjetnika za izbor boja, dok forma izlazi »iz tonkih nijansa koje su vrlo mnogo studirane, ali (koje) navaljuju na gledaoca impulzom i vrlo neposredno...«²⁴ Inače, uzev u cjelini, izložba je prikazana kao jedan od slabijih nastupa grupe, a Bijelićev prilog na njoj ocijenjen kao jedan od najvrednijih, dokaz dalje umjetnikove evolucije koja »pokazuje samostalne lične odlike slikareve«. Ta se evolucija vidi na »Kozjoj ćupriji« iz 1925/26.

A upravo nekako u to vrijeme (istina nešto malo ranije) iskrsla je ideja o stvaranju nove umjetničke formacije u Beogradu kojoj bi bio cilj okupljanje progresivnih snaga i borba za afirmaciju suvremenih umjetničkih shvaćanja. Ideja je uskoro dobila konkretnu formu. Stvorena je grupa »Oblik«. Zasluga za njeno osnivanje pripada dobrim dijelom i ličnosti Jovana Bijelića čije će ime ostati najuže i neraskidivo vezano za razvitak, uspjehe i padove ove, u periodu između dva rata u beo-

gradskom umjetničkom centru najjače, i veoma dinamične umjetničke formacije.²⁵

U junu 1927. g. grupa se pojavila na VI jugoslavenskoj umjetničkoj izložbi u Novom Sadu,²⁶ i to ovaj put pod svojim službenim nazivom: »Oblik«. I prije toga ona je imala jedan nastup — na izložbi »Stalne galerije slika«, u mezaninu palače Akademije nauka. Ali tada još bez imena, mada su tu već bili na okupu svi stvaraoci koji su kasnije predstavljali njene aktivne članove: J. Bijelić, Ž. Nastasijević, P. Pallavicini, Mihailo S. Petrov, Branko Popović, Ivan Radović, Mate Razmišević, Veljko Stanojević, Sreten Stojanović i Marino Tartaglia.²⁷

Poslije je nastupio zastoje a tek nakon dvije i po godine, brojčano ojačana i podmlađena grupa »Oblik« pojavila se »Prvom izložbom slika, skulptura i arhitekture« u Umjetničkom paviljonu na Malom Kalemegdanu (15. XII 1929—4. I 1930). Sastav izlagača bio je krajnje neujednačen. Oni su bez jedinstvenog ideološkog stava i likovnog programa pa ipak zajednička im je bila težnja udruženo djelovanje i njegovanje suvremenih umjetničkih pravaca, postizanje visoke razine likovnog stvaralaštva. Normalno da ovako nehomogen sastav nije mogao ostati stalno na okupu. Istupi i pristupi pojedinaca ne predstavljaju rijetku pojavu, ali je i pored toga »Oblik« uspio da čitav jedan decenij (1929—1939) ostane jedna od brojčano najjačih i, svakako, po stvaralačkom elanu i utjecaju na stvaranje mladih kudikamo najplodnija i najuspješnija umjetnička formacija. Takav rast i aktivnost grupe, kao i njen relativno dosta dugi vijek, mogli su se održati zahvaljujući koliko stalnoj prisutnosti izvjesnog broja vrsnih stvaraoca, toliko razumnom, elastičnom i liberalnom stavu prema mladima, kako u odnosu na njihov prijem u članstvo, tako i u pogledu osamostaljenja u kreativnom radu. Otud i toliki broj različitih umjetničkih individualnosti, formalno njihovo šarenilo.

Još je jednu pozitivnu komponentu posjedovala ova grupa. To je njeno nastojanje za gajenjem usrdnih prijateljskih i umjetničkih veza i odnosa »sa naprednim umjetnicima Zagreba, Ljubljane i drugih naših gradova«. Na ovaj način »Oblik« se po svom likovnom programu

²³ »... Bijelićev ženski akt otkriva nam veoma istančan ukus u pogledu boje kao i kompozicije. Ima u njemu nešto toplo i čarobno, neka nježna ženska poetičnost, dana sa mnogo sjete i iskrenosti. Boje, što nas podsjećaju prvih impresionista, naročito Renoira, djeluju osjetljivo, sugestivno...« (Stanko Rac »XXV Izložba Proljetnog salona«, *Vijenac*, V, knj. VII, 7 i 8, Zagreb, 9. IV 1927, 194).

²⁴ Josip Draganić »Izložba Proljetnog salona«, *Riječ*, XXIII, 92, Zagreb, 22. IV 1927, 3.

²⁵ Geneza je počela u 1919. g. s pojavom »Grupe umjetnika« koja nije nastala na bazi nekog čvrsto određenog estetskog programa ili umjetničkog pravca, već na temelju spontano izražene želje mladih stvaralaca da krenu putovima umjetničke evolucije koja treba da ih približi tokovima suvremenih strujanja u svijetu i uspostavljanju neposrednijih dodira sa publikom. Isti razlozi koji su Bijelića doveli u krug »Grupe umjetnika« uticali su i na njegova već ranije spomenuta istupanja u zajednici s P. Dobrovićem, S. Miličićem (Izložba »Trojice«) i Ž. Nastasijevića (Izložba »Četvorice iz Beograda«) na izložbama u Beogradu i Zagrebu 1921. g. Slijedeće, 1922. g., na V jugoslavenskoj izložbi nastupio je u »Grupi slobodnih« (J. Bijelić, Dušan Janković, Sibe Miličić, Ž. Nastasijević, P. Pallavicini, Ivan Radović, Veljko Stanojević i Sava Šumanović), umjetničkoj grupaciji čiji su članovi u ovoj prilici zastupali najmodernija umjetnička shvaćanja, a grupa, kao cjelina, zauzimala jedno od prvih mjesta. U februaru 1924. g. Bijelić se pojavljuje u »Grupi šestorice« (J. Bijelić, P. Dobrović, Frano Kršinić, Ž. Nastasijević, T. Rosandić, Sreten Stojanović

— i kao gost M. Tartaglia) za koju se veli da je na »Izložbi beogradskih slikara i vajara, organizovanoj u Ristićevoj kući, ostvarila najveći napredak i da pred njom stoje svijetle perspektive razvoja.«

Kratak ovaj kronološki pregled pokušaja udruživanja likovnih umjetnika beogradskog umjetničkog centra u prvim poslijeratnim godinama činilo nam se potrebnim istaći da bi upozorili na to kako je udruživanje »mladih« u jednu grupaciju s jasno i čvrsto postavljenim programom zasnovanim na načelu prihvatanja i anticipacije suvremenih umjetničkih shvaćanja u ovoj sredini bila samo stvar vremena. U 1926. g. »Oblik« je formiran (Mih. S. Petrov »Početkom umjetničke sezone u Beogradu«, *Letopis Matice srpske*, g. C, knj. 310, sv. 2—3, Novi Sad, novembar—decembar 1926, 409). Na okupu su se u pretežnom broju našli oni koje smo već sreli u »Grupi umjetnika« (J. Bijelić, Branko Popović), na »Izložbi »Četvorice iz Beograda« u Zagrebu (J. Bijelić, P. Dobrović, Ž. Nastasijević), u »Grupi slobodnih« (J. Bijelić, Ivan Radović, Veljko Stanojević, Sava Šumanović) i »Grupi šestorice« (J. Bijelić, Tomo Rosandić, Sreten Stojanović i Marino Tartaglia).

²⁶ Boško Tokin »Šesta jugoslavenska umjetnička izložba«, *Reč*, IV, 960, Beograd, 15. IV 1927, 2; Mih. S. P. Petrov »Dve značajne umjetničke izložbe u N. Sadu«, I dio, *LMS*, g. CI, knj. 314, sv. 1, oktobra 1927, 104; M. Kašanin »Šesta jugoslavenska umjetnička izložba«, *SKG*, XXI, 7, I. VIII 1927, 533.

²⁷ Rade Drainac »Slikarska izložba u Auto-klubu. Prva galerija likovne umjetnosti u Beogradu«, *Vreme*, VI, 1615, 18. VI 1926, 5.

i programu sa drugim jugoslavenskim centrima umnogome približio akcionom programu zagrebačkog »Proljetnog salona«. Kada ovo utvrđujemo dužni smo pri tom naročito istaći učešće nekolicine beogradskih slikara u okviru niza izložbi »Proljetnog salona«,²⁸ koja su lica, evo, bila i inicijatori programa grupe »Oblik«. Oni pozivaju na zajedničko izlaganje umjetnike iz drugih jugoslavenskih centara i organiziraju uzvratne posjete i izložbe u tim centrima. Tako je došlo i do uspješnih gostovanja »Oblika« u Splitu i Skoplju 1930, u Banjoj Luci i Sarajevu 1931, u Zagrebu i Ljubljani 1933. godine.

Na izložbi u Zagrebu, u maju 1933. g., Bijelić se pojavio sa četiri platna rađena u novoj maniri, spontano i maštovito, brzim i nervoznim potezima kista, naglašenim grafizmom i deformacijom u crtežu, u suzdržanoj gami. Izložio je četiri ženske figure i portreta ekspresionističkog karaktera, slike modernih temata, dame krivih vratova, naherenih šeširića, kafanski svijet velegrada. Kritika objašnjava da objektivna stvarnost postaje sve manje predmet umjetnikovog interesa i da mu služi samo kao poticaj i vrelo inspiracije za izražavanje unutrašnjih doživljaja. Zato je i realan izgled ljudske figure podređen osjećajnosti i subjektivnoj formalnoj interpretaciji. Da izrazi unutrašnja raspoloženja umjetnik prilazi slobodnoj, proizvoljnoj deformaciji portretirane ličnosti koja gubi svoj prirodni izgled. Bijelić je sa ovim platnima ostavio snažan utisak na suvremenike i kritiku koja ističe punu zrelost slikara koji »nikada nije izgledalo toliko „u formi“ kao u ovo doba«. I stvarno, mi smo i danas, kada ovaj umjetnikov zamah posmatramo iz vremenske udaljenosti od preko tri decenija, spremni da se složimo u mišljenju da ove dvije-tri godine (1933-35) predstavljaju istinski zenit Bijelićeve stvaralačke moći, njegov stvaran umjetnički apogej. Rezultati su očigledni: smjela i naglašena deformacija oblika (nastala dobrim dijelom i kao reakcija protiv ljepote akademskih formi) i izvorni izraz bojom koja stvara ekspresiju velike umjetničke vrijednosti (vidi »Djevojk« iz 1933. i »U kafani« iz iste godine).

Time, međutim, Bijelićeve veze sa Zagrebom nisu bile i sasvim okončane. Iako umjetnik lično nije više imao

dodira s ovim njemu nekada dragim gradom, Zagrepčani su imali prilike da i kasnije, u nekoliko navrata, vide Bijelićeve djela izlagana u okviru skupnih izložbi beogradskih i jugoslavenskih umjetnika organiziranih u ovom mjestu u periodu od 1945. do 1964. g. Prvi put se to dogodilo na izložbi »Slikarstvo i kiparstvo naroda Jugoslavije XIX i XX vijeka«, organiziranoj od 5. januara do 10. februara 1947. g., kada je bio zastupljen samo s jednim radom, drugi put na izložbi »Pola vijeka jugoslavenskog slikarstva 1900—1950«, otvorenoj od 9. maja do 9. juna 1953. g. i posljednji put, nekako pred samu smrt slikara, na izložbi »Suvremene srpske umjetnosti — poslijeratni period«, priređenoj od 28. decembra 1963. do 2. februara 1964. godine.

Tim vezama sa Zagrebom Bijelić je uspostavio vrlo prisna prijateljstva s Robertom Frangešom Mihanovićem, kod kojega je redovito i odsjedao, s Jozom Kljakovićem, s kojim je svoje slobodne časove provodio po zagrebačkim kafanama, a družio se i s Iljkom Gorenčevićem, Ljubom Babićem, Zlatkom Šulentićem i drugim umjetničkim i književnim imenima iz zagrebačkog umjetničkog središta. Posebno prisne i usrdne odnose njegovao je sa hrvatskim slikarima Ignjatom Jobom i Marinom Tartagliom. Obojici je pružio u Beogradu gostoprimstvo svoga ateliera, da bi kasnije, u vrijeme kada je i sam ostao bez radionice, ušao, s dobrodošlicom, u atelier Ignjata Joba, smješten u Novinarskom domu, gdje je radio kraće vrijeme.

Živi kontakti nekolicine istaknutih beogradskih slikara i skulptora sa Zagrebom u prvim poslijeratnim godinama, kao i njihovo učešće na izložbama »Proljetnog salona«, a tako i učešće zagrebačkih likovnih umjetnika u okviru izložbenih programa beogradske grupe »Oblik«, pridonijeli su boljem poznavanju umjetnika ova dva centra i njihovom međusobnom zbližavanju u periodu između dva rata. Takvi susreti imali su nesumnjivo korisnog odraza na razmjenu stečenih iskustava, i uopće za brže i uspješnije razvijanje suvremene likovne umjetnosti u našoj sredini. U tom kretanju, svakako, ime i uloga slikara Jovana Bijelića zauzimaju jedno od prvih mjesta.²⁹

²⁸ Na V (Osijek) i VI izložbi »Proljetnog salona« učestvuju Sava Sumanović; na VIII (Zagreb, 23. V—15. VI 1920.) Petar Dobrović i Pero Pallavicini; na IX (Zagreb, 18. X—18. XI 1920.) Petar Dobrović; na XII (Zagreb, 28. X—31. X 1921.) P. Pallavicini; na XIII (Zagreb, 20. XI—5. XII 1921.) J. Bijelić, P. Dobrović, S. Miličić i Ž. Nastasijević; na XV (Zagreb, 10. X—1. XI 1922.) Dušan Janković, Sibe Miličić i P. Pallavicini; na XVI (Božić 1922. g.) Milo Milunović, Sibe Miličić, P. Dobrović i Sreten Stojanović; na XVII (27. V—1. VII 1923.) Milan Konjović i Mile Milunović; na XVIII (16. IX—14. X 1923.) J. Bijelić, Milo Milunović, Veljko Stanojević i Sreten Stojanović; na XIX (11—31. V 1924.) J. Bijelić, S. Miličić, M. Milunović, Ž. Nastasijević, Sr. Stojanović i Sava Sumanović; itd. Ovdje treba posebno ukazati na ličnosti Ignjata Joba i Marina Tartaglie koji žive, i veoma

aktivno, učestvuju na izložbama i »Oblika« i »Proljetnog salona«. ²⁹ Tako, na primjer, K. Hegedušić navodi na jednom mjestu (Krstu Hegedušić »Likovni život Zagreba«, *Književnik*, g. IV, br. 1, januar 1931, str. 41) da je Becić, pod uticajem Bijelićeve i Dobrovićeve kolorizma i izložbe francuskih slikara u Zagrebu, posebno Vlamincka, promijenio svoj slikarski način, pa »napušta tabor neoklasika i... složno sa članovima »Grupe šestorice« brani ideje »larpurlara«. Na drugom jednom mjestu spomenuto je da je izložba tria Babić—Becić—Miše također »nastala pod utjecajem pariške orijentacije beogradskog kolorizma (na londonskoj izložbi) i pod neposrednim utjecajem ovogodišnje francuske izložbe u Parizu« (Đuro Tiljak »Naši likovni problemi. Povodom izložbe Babića, Becića i Miše«, *Književnik*, IV, 1. januar 1931, str. 26).

¹ Prva samostalna izložba u salonu Ulrich, Zagreb, 23.—31. X (izložba je potrajala do 4. XI — op. S. T.) 1919. g.

Radovi: »Studija portreta«, »Žegar kod Bihaća«, »Idiot«, »Iz parka Bihaća«, »Tragedija roda ljudskog«, »Iz parka Bihaća«, »Ženski akt«, »Studija glave«, »Mrtva priroda«, »Portret supruge«, »Prometej«, »Sa Une u Bihaću«, »Kupanje moje kćerke«, »Partija iz Bihaća«, »Na kupanju«, »Partija iz Bihaća«, »Mrtva priroda«, »Autoportret«, »Kompozicija pakla«, »Studij portreta« (20 ulja). (Arhiv Ulrich — knjiga: Popis izložaba od 1910—1927, str. 134).

² »XIII izložba »Proljetnog salona«, Zagreb, Umjetnički paviljon, organizovana u korist bolničke blagajne »Proljetnog salona«, za gradnju Umetničkog paviljona u Beogradu, 20. XI—5. XII 1921. g.

Radovi: »Žegar kod Bihaća«, »Majka«, »Ženski akt«, »Pejzaž«, »Pejzaž«, »Predeo iz Bosne«, »Predeo iz Bosne«, »Predeo sa mostom«, »Borba dana i noći«, »Misterij prirode«, »Predeo sa jezerom«, »U početku«, »Egziotični pejzaž«, »Kompozicija portreta«, »Portre gospođe Bijelić«, »Tragedija roda ljudskog«, »Bihać« (15 ulja).

(Podaci po katalogu izložbe — Arhiv za likovne umjetnosti JAZU, Zagreb, 129 b).

³ »XVIII izložba »Proljetnog salona«, Zagreb, 16. IX—14. X 1923. g.

Radovi: »Naga žena u prirodi«, »Dama među zavjesama«, »Dama u prirodi«, »Mrtva priroda«, »S mora«, »Manastir Rakovica«, »Bosanska krajina« (7 ulja).

(Podaci prema katalogu izložbe).

⁴ »XIX izložba »Proljetnog salona«, Zagreb, 11—31. V 1924. g. Radovi: »Poslije kupanja«, »U prirodi«, »Paysage sa fabrikom«, »Paysage sa fabrikom«, »Na kupanju«, »Gospođa Anđa Pavić«, »Knez Milošev konak u Topčideru« (7 ulja).

(Podaci prema katalogu izložbe).

⁵ »XX izložba »Proljetnog salona«, Novi Sad, 24. XII 1924. — 15. I 1925. (8 ulja).

⁶ »XXI izložba »Proljetnog salona«, Subotica, januar—februar 1925 (8 ulja).

⁷ »XXII izložba »Proljetnog salona«, Sombor, februar—mart 1925 (8 ulja).

⁸ »XXIV izložba »Proljetnog salona«, Osijek, april 1925 (8 ulja).

⁹ »XXV izložba »Proljetnog salona«, Zagreb, april 1927. g. (3 ulja).

Radovi: »Ženski akt«, »Predgrađe Beograda«, »Predgrađe Beograda«.

(Podaci prema katalogu izložbe).

¹⁰ »VIII izložba umjetničkog udruženja »Oblik«, Zagreb, u maju 1933. g.

Radovi: »Dama«, »Dama«, »Djevojka«, »Slikar Graovac«, »U kafani«, »Ciganka«, »Riba«, »Akt« (8 ulja).

(Podaci prema katalogu izložbe).

¹¹ »Slikarstvo i kiparstvo naroda Jugoslavije XIX i XX vijeka«, Zagreb, 5. I—10. II 1947. g. (1 ulje).

¹² »Pola vijeka jugoslavenskog slikarstva 1900—1950«, Zagreb, 9. V—9. VI 1953. g. (3 ulja).

¹³ »Suvremena srpska umjetnost — poslijeratni period«, Zagreb, 28. XII 1963 — 2. II 1964 (2 ulja).

¹ Gustav Krklec »Kolektivna izložba I. Bijelića. Otvorena u Ulrichovom Salonu do 1. novembra«, *Riječ Srba—Hrvata—Slovenaca*, I, br. 344, Zagreb, 29. X 1919, 3.

² »Izložba slika J. Bijelića«, *Obzor*, LX, 257, Zagreb, I. XI 1919, 7.

³ Milenko D. Gjurić »Izložba slika slikara Bjelića«, *Novosti*, XIII, 291, Zagreb, 3. XI 1919, 3.

⁴ Joca Savić »Izložba Bijelićevih slika«, *Jugoslavenska njiva*, III, 45, Zagreb, 5. XI 1919, 722—723.

⁵ dw. »Izložba četvorice. XIII izložba Proljetnoga salona«, *Riječ*, II, 272, Zagreb, 1. XII 1921, 2.

⁶ Ljubomir Micić »Savremeno novo i slućeno slikarstvo«, *Zenit*, I, 10, Zagreb, decembar 1921, 13.

⁷ Z. Tv. »Izložbe«, *Riječ*, IV, 213, 17. IX 1923, 2.

⁸ Been »Pismo iz Zagreba. Izložba Proljetnog salona«, *Novo doba*, VI, 224, Split, 28. IX 1923, 3.

⁹ Antun Branko Simić »Osamnaesti Proljetni salon«, *Obzor*, LXIV, 268, 30. IX 1923, 2.

¹⁰ Jerolim Miše »XVIII izložba Proljetnog salona«, *Savremenik*, 10, Zagreb, 1923, 461—462.

¹¹ Piero Sturm (Petar Jurišić) »XIX. Ausstellung des »Proljetni Salon«, *Der Morgen*, II/1924., Nr. 329, Zagreb, 12. V 1924, 3.

¹² Stj. Ilijić »XIX Umjetnička izložba Proljetnog salona u Zagrebu«, *Hrvatski list*, V, br. 117 (1134), Osijek, 18. V 1924, 2.

¹³ Lunaček »Devetnaesta izložba »Proljetnog salona«, *Obzor*, LXV, 134, 18. V 1924, 2.

¹⁴ Jurković »XIX izložba Proljetnog salona«, *Slobodna tribuna*, IV, 538, Zagreb, 24. V 1924, 9.

¹⁵ Dr F. D. »XIX. Ausstellung des »Proljetni Salon« (Frühjahr-salon)«, *Zagreber Tagblatt*, Jahrgang 39, Nr. 126, Zagreb, 30. V 1924, 5.

¹⁶ Kara »Izložba Proljetnog salona«, *Novosti*, XVIII, 151, 1. VI 1924, 6.

¹⁷ S. Batušić »XIX Proljetni salon«, *Vijenac*, II, knj. III/11, Zagreb, 1. VI 1924, 358—359.

¹⁸ Č. Z. (Stjepan Parmačević) »XIX izložba Proljetnoga Salona. Nekupovanje umjetničkih izložaka kulturna sramota«, *Riječ*, V, 133, 7. VI 1924, 3.

¹⁹ Stevan Galogaža »Bitke i tepanja u »Proljetnom salonu«, *Većrina*, II, 2, juni 1924, 46—48.

²⁰ V. »Devetnaesta izložba Proletnjeg salona«, *Pokret*, I, 23—24, Beograd, 12. VII 1924, 397—398.

²¹ O. S-ć. »Izložba Proljetnog Salona« 1924—1925«, *Zastava*, LV, 295, Novi Sad, 25. XII 1924, 3.

²² Spectator »Izložba Proljetnog Salona u Novom Sadu. Velika umjetnička manifestacija u srpskoj Atini. Kratak pogled na život, rad i radove naših mladih umetnika«, *Jedinstvo*, VII, 1493, Novi Sad, 10. I 1925, 2.

²³ R. B. »Izložba Proletnog salona«, *Nova severna pošta*, III, 409, Subotica, 22. I 1925, 3.

²⁴ (»Die Kunstausstellung des Frühjahrs-Salons«), *Die Drau*, 58, Nr. 83 (8123), Osijek, 11. IV 1925, 4.

²⁵ Stanko Rac »XXV izložba Proljetnog salona«, *Vijenac*, V, knj. VII, br. 7 i 8, 9. IV 1927, 194.

²⁶ E. S. »XXV izložba Proljetnog salona«, *Književna republika*, IV, 2, Zagreb, 15. IV 1927, 82—83.

²⁷ Josip Draganić »Izložba Proljetnog salona«, *Riječ*, XXIII, 92, 22. IV 1927, 3.

²⁸ Rome »Slikarske izložbe godine 1927«, *Književnik*, g. I, knj. I, Zagreb, br. 1, travanj 1928, 28.

²⁹ Mih. S. Petrov »Aprilske izložbe naših umjetničkih centara«, *Letopis Matice srpske*, g. CI, knj. 312, sv. 2—3, Novi Sad, maj—juni 1927, str. 363—364.

³⁰ Stanko Rac »Pregled ovogodišnjih slikarskih izložbi«, *Pregled*, II, 4, Zagreb, juli 1927, 55.

³¹ Ivo Franić »Osvrt na jugoslavensku modernu umjetnost«, *Narodne novine*, XCIX, 89, Zagreb, 18. IV 1933, 4.

³² Ivo Franić »Izložba Umjetničkog udruženja Oblik«, *Ibidem*, 108, 11. V 1933, 3.

³³ Dr Josip Draganić »Izložba grupe Oblik«, *Novosti*, XXVII, 154, 7. VI 1933, 14.

³⁴ Cvito Fisković »Izložba Oblika«, *Novo doba*, XVI, 141, Split, 20. VI 1933, 2—3.